

Ləman Aslan Qızı Məmmədova

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
müəllim

lemanmamedovaa@mail.ru

AZƏRBAYCANIN GÖRKƏMLİ QADIN RƏSSAMLARININ PORTRET XƏZİNƏSİ

Xülasə

Məqalədə Maral Rəhmanzadə, Vəcihə Səmədova, Elmira Şahtaxtinskaya kimi görkəmli Azərbaycan rəssamlarının bəzi əsərləri təhlil edilmişdir. Maral Rəhmanzadənin, mahir fırça ustasının portret əsərləri incəsənətimizin tarixinə boyakarlığın qiymətli nümunələri kimi daxil olmuşdur. Böyük rəssamın portret janrında yüksək sənətkarlıq nümunəsi sayılan əsərləri son dərəcə özünəməxsusluğu ilə səciyyələnir. Maral Rəhmanzadənin yaradıcılığında başlıca xüsusiyyətlərdən biri Azərbaycan qadınına xas gözəlliyin, zərifliyin, məğrurluğun və zəngin mənəvi aləmin parlaq vəhdətidir. Azərbaycanın görkəmli rəssamı Vəcihə Səmədovanın tablolarında isə biz maraqlı rəng çalarları, milli kolorit, kompozisiyanın dinamikliyini və böyük ustalığı görürük. Görkəmli rəssamın belə xüsusiyyətləri ilə seçilən tabloları dünya muzeylərində layiqli yer tutur. Elmira Şahtaxtinskaya isə daha çox plakat və dəzgah rəsmlərinin müəllifi kimi şöhrət tapmışdır. Rəssamın Azərbaycanın elm, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin portretlər qalereyası yüksək sənətkarlığı ilə fərqlənir: Üzeyir Hacıbəyovun portreti, Hüseyn Cavidin portreti, Qara Qarayevin portreti, Əcəmi Naxçıvanının portreti, Sultan Məhəmmədin portreti, Məhəmməd Füzulinin portreti, Məhsəti Gəncəvinin portreti və b.

Açar sözlər: qadın rəssam, portret, XX əsr təsviri sənəti, rəssam, rəngkarlıq, bədii obraz, rəsm qalereyası

Leman Aslan Mamedova

Portrait treasury of great Azerbaijan female artists

Abstract

The article analyzes some of the works of such outstanding Azerbaijan artists as Maral Rahmanzade, Vajiha Samadova, Elmira Shahtakhstinskaya. The portraits of the great master of the brush Maral Rahmanzade entered the history of our art as valuable examples of painting. The works of the great artis, considered an example of high skill in the genre of portraiture, are distinguished by high originality. One of the main features of Maral Rahmanzade's creativity is a bright unity of beauty, fragility, pride and rich spiritual world of Azerbaijan women. In the paintings of the outstanding Azerbaijan artist Vajiha Samadova, we see interesting shades of colour, national color, dynamism of composition and great skill. The painting s of the famous artist, characterized by such features, a worthy place in museums around the world. Elmira Shahtakhstinskaya is best known as the author of posters and picturesque paintings. Elmira Shahtakhstinskaya has created a portrait gallery of Azerbaijan culture and science figures, which is distinguished by high skill of execution: portrait of Uzeyir Hajibeyov, portrait of Huseyn Javid, portrait of Gara Garayev, portrait of Ajami Nakhchivani, portrait of Sultan Muhammad, portrait of Muhammad Fizuli, portrait of Mehseti Ganjavi, etc.

Key words: artist, portrait, 20th century fine art, artist, painting, artistic image, art gallery

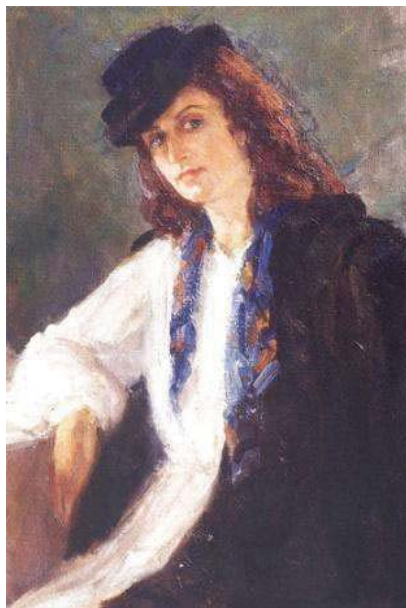
Giriş

Azərbaycan incəsənətində rəssamlıq sənəti dərin tarixi köklərə malikdir. Hər dövrün özü ilə bərabər gətirdiyi qanunauyğunluqlar ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan sənətkarları uzun əsrlər boyu insan simasının, bu simadakı zənginliklərin təsvirinə öz duyğu və düşüncə prizmasından yanaşmışlar. Bu baxımdan, Azərbaycan rəssamlıq tarixində bir çox yaradıcı rəssam-qadınlarda incəsənətimizi əvəzsiz əsərlər ilə zənginləşdirmişlər (Allahverdiyeva, 2022: 67). Onların əsərləri incə zövqdən xəbər verən koloriti ilə daha gözəl və maraqlıdır. Görkəmli qadın rəssamlar xüsusilə kompozisiyada işıq və kölgənin işlənməsinə, rənglərin ahəngdarlığına böyük əhəmiyyət verərək, əsərlərində simanın gözəlliyi ilə yanaşı insanın daxili aləminə, psixoloji, fərdi xüsusiyyətlərinə də böyük fikir verirdilər (Məmmədova, 2017: 71).

Maral Rəhmanzadənin adını çəkərkən, bu böyük rəssamın Azərbaycan incəsənətini zənginləşdirən sənət əsərlərindən bəhs etməmək qeyri-mümkündür (Kadjar, 2011: 42). Maral Rəhmanzadə daha çox müxtəlif müəlliflərin əsərlərinə çizdiyi illüstrativ rəsm əsərləri ilə məşhurdur. Onun Azərbaycan Milli İncəsənət muzeyində saxlanılan 1958-ci ildə çəkdiyi “Şah İsmayıl Xətai” və “Natəvan” əsərləri öz gözəlliyi ilə tamaşaçıyı valeh edir (“Sərvət” albomlar silsiləsi, 2013: 15). Bu əsərlər bir-birini tamamlayan vahid süjet xəttinə malikdirlər. Hər iki rəsmdə rəng seçimi, fon gözəlliyi, obrazların vücudunu oxşayan rüzgarın səsi, onların özlərinin də gözəlliyi inanılmazdır. Burada külək bir tərəfdə duraraq öz ilhamını vərəqlərə tökən Xətəinin əlindəki vərəqi uçuraraq, digər tərəfdə olan Natəvana təslim edir. Bu sanki Azərbaycan incəsənətinin nəsil-dən-nəsilə ötürülməsi və daha böyük əzəmətlə inkişaf etdirilməsi mərhələsini canlandırır. Hər iki rəsmdə külək arxa fonda görünən ağacların budaqlarını, modellərin saçlarını və libaslarını böyük zərfliliklə yellədir. Hər iki obraz incə və gözəl üz cizgilərinə malikdirlər. Onların geyimlərindəki milli ornamentlər sarı, mavi, qırmızı rəng çalarları ilə fərqlənir. Lakin bu fərqli tablounun ümumi gözəlliyini daha da məftunedici edir.

Maral Rəhmanzadənin öz obrazını canlandırıdığı avtoportreti isə xüsusi olaraq vurğulanmağa dəyər bir sənət əsəridir. Portretdə rəssam özünü ağ köynəkdə, çiynində palto, başında şlyapa, saçları çiyninə tökülmüş halda masaya söykənərək təsvir edib. Portret olduqca poetik və ecazgardır. Onun boynundakı mavi şərf geyiminin ümumi gözəlliyi ilə həmahənglik yaradır. Obrazın üz cizgiləri dolğun və cazibədardır. Bu obrazın həm mənəvi, həm də zahiri gözəlliyini əks etdirir. Portretdə bizə baxan qadının incə burnu, nazik dodaqları, bir az çatılmış qashları, uzaqlara dikilən baxışları rəssam tərəfindən böyük məharətlə verilmişdir. Obrazın ümumi gözəlliyi onun aristokrat kimliyini vurğulayır.

Naturanın bütövlükdə mənimsənilməsi nəticəsində estetik baxımdan gözəl əsərlər yaratmaq, bu əsərlərdə təsvir olunan obrazları vahid harmoniyada canlandırmağa çalışmaq Azərbaycan təsviri sənətinin ən mühüm vəzifələrindən biridir, belə bir mühüm problemin həlli ilə isə biz rəssam Vəcihə Səmədovanın yaratmış olduğu tablolarda qarşılaşırıq. Vəcihə Səmədova zəngin koloriti ilə müxtəlif xarakterli, dünyagörüşlü insanların maraqlı simalarını canlandırır (“Sərvət” albomlar silsiləsi, 2013: 24).

Maral Rəhmanzadə. Avtoportret. 1948

Vəcihə Səmədovanın lirik planda işlədiyi əsərlər daha təqdirəlayiqdir. Rəssamın “Aktrisa Leyla Bədirbəylinin portreti” tablosunda istedadlı aktrisanın xəyala dalmış ifadəli baxışları, üz cizgiləri olduqca gözəldir. Milli rəssamlıq sənətinin şedevrlərindən hesab edilən bu əsərdə aktrisanın mənəvi dünyası, onun hiss və emosiyaları sanki portretin ümumi həcmində yerləşdirilən güzgüdə əks olunmuşdur. Modelin bu formada təsviri tabloya xüsusi emosionallıq qazandırmışdır. Bu səhnədə hər hansı bir əsərin növbəti epizodunu ifa etməyə çıxacaq aktrisanın ifa qabağı hazırlıq anlarını canlandırır. Aktrisa və onun portretdəki təsviri olduqca gözəldir. Bu gözəllik onun silahıdır. Və o, əmindir ki, gözəlliyi ilə onu izləyən hər kəsi valeh edəcəkdir. Portretdə də bu əminlik böyük realılıqla əks olunub. Rəssam tərəfindən aktrisanın şəffav libasda təsvir olunması onun vücud gözəlliyini bir daha vurğulayır.

Gözəl sima, bu simadakı incə cizgilər, burun və ağız formalarının mütənasibliyi, həyat eşqi ilə aşib-daşan qara gözlər insanın gözəllik haqqında düşüncələrinin bütün normalarına uyğundur.

Vəcihə Səmədovanın yaradıcılığında qrup portretlərində təsvir olunan obrazların hər birinin daxili aləminin məharətlə açılmasının şahidi oluruq (Məmmədova, 2017: 123). Qrup portretlərində adətən bir peşədən və yaxud müxtəlif peşədən olan insanlar bir yerdə təsvir olunur. Bu insanların hər birinin xarakterik cəhətlərini vahid bir məkəndə verə bilmək olduqca çətindir. Lakin sənətkar bu problemin öhdəsində gəlməyi bacarır. Onun yaratdığı Azərbaycan bəstəkarlarının bir qrupunu təsvir edən “Azərbaycan bəstəkarları” maraqlı əsərlərdəndir. Əsərdə dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyov öz gənc məsləkdaşlarının əhatəsində canlandırılıb. Onun simasında belə böyük bəstəkarlar nəslinin yetişdirilməsində oynadığı rolun əzəməti hiss olunur. O, ilk başda ətrafında duran gənclərin müəllimidir. Bu gənclərin hər birinə bəstəkarlıq sənətinin sirlərini öyrədib. İndi də zəhmətinin bəhrəsindən zövq almağın vaxtı yetişib. Dahi sənətkar da bu hisslə əlaqədar məğrurdur. O, böyük zövqlə gənclərin birinin royaldə ifa etdiyi melodiyanı dinləyir. Onun simasında heyranlıq və qürur hisslərinin qarışıq ifadəsi var. Portretdə obraz dərinliyinə nail olmaq üçün qara və boz rəng çalarlarından istifadə edilmişdir. Portretdə yer alan hər bir obrazın simasında onun həmin andakı əhval-ruhiyyəsi əks olunmuşdur. Dahi sənətkarı əhatə edən bu gənc simalar öz yaradıcılıq təxəyyüllərinin tükənməzliyi ilə fəxr edirlər. Onların hər biri royaldə ifa olunan melodiyanın inkişaf xəttinə valehdirlər. Bu simalar ifadəli və realdırlar. Onlar rəssam fırçasından həyat alaraq, daxili dünyalarının gözəlliklərini ifa olunan melodiyaadakı gözəl nyuanslarla tamaşaçıya təqdim edirlər.

Vəcihə Səmədovanın əsərlərində əmək mövzusu, zəhmətkeş insanların təsviri əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur. Onun 1955-ci ildə çəkdiyi “Pambıqçı qız” portretində əmək insanının əzəmətli obrazı yaradılıb. Portretdə gənc qız önlüyündəki pambığı boşaldarkən təsvir olunmuşdur. Bu obraz halal zəhmətin verdiyi qürur hissini yaşayan əmək insanının ümumiləşdirilmiş obrazıdır. Bu portretə diqqəti əsas cəlb edən cəhət gənc insan simasında aşib-daşan həyat sevgisidir. Rəssamın bu qəbildən olan bir sıra əsərləri var. Onlar arasında “Qız kitab ilə” (1953-cü il), “Tələbə qız portreti” (1958-ci il), “Gənc memar Solmaz Səmədova” (1960-ci il) və başqaları diqqətəlayiq əsərlərdir (“Sərvət” albomları silsiləsi, 2013: 36).

“Qız kitab ilə” portretində rəng çalarlarının ziddiyyətindən, işıq və kölgə oyunundan bəhrələnən sənətkar obrazın daxili dünyasını sadə elementlərlə tamaşaçıya çatdırır. Portretə dizləri üstündə kitab olan gənc qız oturmuş vəziyyətdə təsvir olunmuşdur. Onun vücudunun zərifliyi üz cizgiləri ilə həmahəngdir. Kompozisiyada interyer olduqca sadədir. Qızın oturduğu stul, əlindəki kitab fonla ümumi ahəng daşıyır. Fonun verilməsində rəssam qara, boz, açıq rəngin müxtəlif çalarlarından istifadə etmişdir. Bu portretə təsvir olunan qızın sadəliyini, mənəviyyatının zənginliyini, düşüncələrinin aliliyini daha da qabarıq formada ifadə olunmasına şərait yaradır.

Vəcihə Səmədova. Pambıqçı qız. 1955

Qeyd edirəm ki, qadın obrazı Tokay Məmmədov yaradıcılığında aparıcı mövzulardan biridir. Sənətkar bütün yaradıcı imkanlarından məharətlə istifadə edərək öz əsərlərində qadın gözəlliyini, onun simasının incə cizgilərini, bu cizgilərdə gizlənən mənəvi dünyanın şıltaqlığını, bəzən məsum, bəzən saf, bəzən melanxolik duyğularını açmağı bacarır. Qadın, onun vücut gözəlliyi, mənəvi dünyası sənətkarın əsərlərində özünün maraqlı plastikası, zərifliyi, aydınlığı ilə yadda qalır. Həmin əsərlərdə olan bu ümumiləşmiş harmoniya sanki şair qələmindən qopub gələn misralardakı qüdrət ilə öz həllini tapıb. Sənətkarın rəssam Vəcihə Səmədovanın obrazını canlandırıdığı heykəl-portretində qadın simasının ülviliyi əsərin ümumi plastikası ilə zəngin nyuanslar meydana çıxarır. Onun bu obrazda gördüyü qadın siması məftunedici və zərifdir. Əsərdə sənətkarın istedadlı həmkarının yaradıcılıq təxəyyülünə duyduğu hörmət hissi böyük məhəbbətlə tərənnüm olunub. Onun Vəcihəsi səmimiliyi, gözəlliyi, poetik duyğuları özündə yaşadan qadın, eyni zamanda da mahir sənətkardır. Portretin baxışlarında onun ilham mənbəyinin əsasını təşkil edən yüksək zövqü, yaradıcılıq təfəkkürü birmənalı olaraq əks olunub. Bu intellektual səviyyəsi, zəngin dünyagörüşü ilə hamını valeh edən qadın şəxsiyyətinin ümumiləşmiş obrazıdır. Müəllif böyük məharətlə əsərində qadın ucalığı, mənəvi zənginlik, zahiri gözəlliyi vahid harmoniyada verməyi bacarmışdır.

Portret janrında olan əsərlərin spesifikasiyasını və konsepsiyasını dünyaya və insana olan sevginin etirafı, gözəlliyin, qəlb ağrısı və ya zövqün, iztirab və ya sevincin ifadəsinin təsviri formalaşdırır (Axundzadə, 2011: 94). Bu formalaşmanın düzgün ifadəsi üçün sənətkar müxtəlif yollar yeni axtarır. Onun portretdə yaratdığı obraz bütün bu affektləri dolğun əks etdirməlidir. Bu baxımdan portret janrında rəngarəng obrazlar yaradan rəssam Elmira Şahtaxtinskayanın yaradıcılığı maraqlıdır.

Elmira Şahtaxtinskaya təbiət və insan gözəlliyini ətraf mühitdən, insanlarla gündəlik münasibətindən aldığı təəssüratlar əsasında canlandırır. Əsərlərində həyatiliyin olduqca güclü təzahürü duyulan sənətkar bu həyatiliyi və ondakı gözəlliyi üzvü surətdə tamaşaçıya təqdim edir. Onun “Turan Cavid”, “Məhsəti Gəncəvi”, “Nigar Rəfibəylinin portreti” əsərlərində gözəl Azərbaycan qadınının ümumiləşmiş obrazı yaradılmışdır (“Sərvət” albomları silsiləsi, 2013: 36). Bu portretlərdə zahiri və mənəvi gözəlliyin həmahəng uyğunlaşması hiss olunur. “Məhsəti Gəncəvi portreti” lirik və poetik cəhətlərə malik sənət əsəridir. Kompozisiyada şairə profildən əlindəki kitabı bağrına basaraq təsvir olunmuşdur. Onun digər əli dizinin üzərindədir. Obrazın simasında onun şair poetikasının incəliyi əks olunmuşdur. Təsvirdə boz, qəhvəyi, narıncı rənglərin tonlarından istifadə edilmişdir. Şairənin söykəndiyi masanın üzərində kağız və qələm görünür.

Elmira Şahtaxtinskaya. Məhsəti Gəncəvinin portreti. 1984

O, yazdığı yeni şerində təcəssüm olunan hiss və emosiyalar haqqında düşündür. Fondakı ağacın budaqları interyerə dolğunluq qazandırır. Rəssam interyeri zəngin boyalarla işləmişdir. Şairənin oturuşu, geyim tərzı və obrazı ziyalılığından, zəngin mənəvi dünyasından xəbər verir. Onun siması olduqca gözəldir. Bu simada qəhrəmanın yaşadığı həyat tərzinin izləri görünür. Bu həyat mübarizəsində qazanılan illərin təcrübəsi şairənin mənəvi dünyasını zənginləşdirərək, onun simasına alicənablıq qazandırmışdır. Obrazın məftunedici gözləri, simmetrik qaşları, zərif burnu, dodaqları olduqca gözəldir. Milli geyim tərzı bu gözəlliyi daha da füsunkar edir.

Elmira Şahtaxtinskayanın bütün portretlərində yaratdığı qadın obrazları xüsusilə məlahətli və gözəldirlər. Rəssam bilərəkdən incə üz cizgilərinə, zərifliyə və zəngin mənəviyyətə malik Azərbaycan qadınlarını özü üçün model olaraq seçir (Allahverdiyeva, 2017: 207). Onun "Nigar Rəfibəylinin portreti"ndə hamı tərəfindən sevilən bir sima bizə boylanır. Nigar Rəfibəyli Azərbaycan qadınının bütün gözəl cəhətlərini özündə yaşadan incə ruhlu şairədir. Onun portretində bu cəhət xüsusi olaraq vurğulanmışdır. Portretdəki sima olduqca zərif və məlahətlidir. Ondakı hərəkətilik naturanın pozasında da hiss olunur. Belə ki, portretin qəhrəmanı xüsusi incəliklə əlini çənəsinə dayayıb. Onun zərif biləkləri, qol əzələlərinin nəcibliyi olduqca gözəl təsvir olunub. Rəssam qəhrəmanını sadə geyimdə tamaşaçıya təqdim edir. Lakin bu sadə geyimdə belə şairə məftunedici zənginliklərə malikdir. Onun üz cizgilərindəki təbii gözəllik mənəviyyətdəki incə duyğuların əks-sədasıdır. Obraz romantik xüsusiyyətlər daşıyır. Bu romantizm tabloya lirik xarakter verir. Sanki şairənin təxəyyülündən süzülən misralardakı nəcib duyğular obrazın simasına hoparaq, ümumi ahəngdarlıq, xüsusi harmoniya yaradır.

Elmira Şahtaxtinskayanın rəssam təfəkküründəki gözəllik anlayışı zəngin koloriti ilə öz həllini tapır. Rəssam yaratdığı portretə interyeri, obrazın ümumi görünüşünü olduqca maraqlı rənglərlə cılayır (Məmmədova, 2018: 39). Onun rəng çalarlarında həyatın özü, onun rəngarəngliyi hiss olunur. Bu baxımdan rəssamın Şəki Rəsm qalereyasında saxlanılan "Uzaq gəmilərin kapitanı" portreti olduqca maraqlıdır. Portretə qara libasda, boynunda mavi şərflı ilə gözəl qadın təsvir olunmuşdur. Portretin adı konkret olaraq onun qəhrəmanının peşəsi haqqında məlumat verir. Bu qəhrəmanın peşəsi, o cümlədən həyatı dənizlə bağlıdır. Obrazda da dənizə, onun ənginliklərinə heyranlıq hissi təcəssüm etdirilmişdir. Fonda mavi dalğalar şıltaqcasına sahiləki daşlara çırpılır. Dənizin sularının maviliyi obrazın boynundakı şərflı rəngi ilə harmoniya yaradır. Sanki bu mavilik şərflı rəngindən ilham alaraq bu qədər cazibədarlıq. Obrazın saçları bir qədər ağarmışdır. Bu onun simasına ali hiss qazandırır. Simanın gözəl üz cizgiləri qəhrəmanın peşəsinə, dənizə vurğunluğundan xəbər verir. Bu sima rəssamın digər portretlərində təsvir etdiyi simalar kimi gözəl və alicənabdır. Bu gözəllikdə rəssam özünün gözəllik anlayışına heyranlığını nümayiş etdirir. Rəssamın təfəkküründə qadın gözəlliyi özünün zərifliyi, incəliyi, məlahəti ilə gözəllik qavramının idealına çevrilir. Əsas o deyil ki, təsvir olunan obrazda cizgilərin zahiri gözəlliyi düzgün verilsin, əsas olan odur ki, bu zahiri gözəllik mənəvi gözəlliyin izlərini öz üzərində daşıyır. Çünki üz cizgiləri nə qədər gözəl olursa olsun, zəngin mənəviyyətə malik olmayan heç bir sima əsla gözəllik idealı kimi qəbul edilmir. Bu gözəllik mənəvi çirkinliklərin təsiri ilə əzilir və nəhayətdə eybəcər görünür. Lakin təsvir olunan gözəl simada mənəvi gözəlliyin nuru əks olunmuşsa, bu sima həqiqi mənada gözəl görünür və gözəllik idealını təcəssüm etdirir. Bu baxımdan da Elmira Şahtaxtinskayanın "Uzaq gəmilərin kapitanı portreti"ndən bizə boylan obraz daxili və zahiri gözəlliyə malikdir.

Elmira Şahtaxtinskayanın rəsm qalereyasında tarixi şəxsiyyətlərin portretləri özünün rəngarəng obrazlılığı ilə diqqəti cəlb edir. Bu portretlərdə Nizami, Əlişir Nəvai, Bəhmənyar, Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağai, Əcəmi Naxçıvani, Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Qara Qarayev kimi dahi sənətkarların obrazlarında onların mükəmməl sənət dünyalarının əzəməti gözlər önündə canlandırılır (Məmmədova, 2022: 162). Azərbaycan Milli İncəsənət muzeyində saxlanılan bu əsərlər milli mədəniyyətimizin zəngin nyuanslara malik şedevrlərindəndir. Bütün sadalanan portretlərdə rəssama xas yaradıcılıq dəsti-xəttinin şahidi olursan. Belə ki, tabloların işləndiyi rəssamlıq texnikası onların müəllifinin konkret ünvanını nəzərə çarpdırır. Demək olar ki, eyni yaradıcılıq təxəyyülü ilə yaradılmış bu portretlərin hamısında mənəvi gözəllik, daxili dünyanın zənginlikləri obrazın ümumi simasında mütləq şəkildə əks olunmuşdur.

Dahi söz ustası Nizaminin portretində şairin üz cizgiləri ilahi gözəlliyin izlərini əks etdirir. Onun qartal baxışları, azacıq çatılmış qaşları, üzünə xüsusi yaraşlıq verən saqqalı, bir-birinə sıxılmış dodaqları incəliklə işlənmişdir. Bütün bunlar portretə lirik nyuanslar qazandırmışdır. Portretədən tamaşaçı izləyən obraz mükəmməllik abidəsidir. Şairin fəlsəfi təfəkkürü, əsərlərində təbliğ olunan ideya ümumi cizgilərlə

obrazın simasında canlandırılıb. Portretə baxarkən ordaki obrazın mənəviyyatının malik olduğu ali keyfiyyətlərə əsla şübhə duymursan. Hiss edirsən ki, yalnız bu qədər gözəl sima daşıyan biri o qədər mükəmməl poeziya yarada bilər.

Elmira Şahtaxtinskayanın “Füzulinin portreti” digər rəssamların bu mövzuda olan əsərlərindən dərin lirizmi ilə fərqlənir. Rəssamın portretindəki Füzuli məhz “məhəbbət şairi” olaraq təqdim olunur. Portretdə şair dizləri üstündə kitab, bu vəziyyətdə oturaraq təsvir edilib. İnteryeri canlı və bilmək üçün rəssam ağ, mavi qara rənglərinin müxtəlif tonlarından istifadə etmişdir. Şairin bəyaz saqqalı arasından görünən dodaqları, bir az aşağı əyilmiş qashları altından baxan gözləri onun şeir-sənət dünyasının əzəmətindən danışır. Füzuli bəlkə də ölməz “Leyli Məcnun”unun hər hansı bir hissəsini daha əzəmətli misralar cırlamaq haqqında, bəlkə də “Salam verdim, rüşvət deyil deyə almadılar” deyə üsyan etdiyi “Şikayətnaməsi”nin fəlsəfi ideyası haqqında düşünür. İlk halda şairin mənəviyyatı nə qədər romantik əhval-ruhiyyə daşıyorsa, ikinci halda o, həyata realist münasibət bəsləyir və bu gerçəkliyin acısı onun simasında əks olunur. Rəssam tərəfindən də bu iki hissə obrazda məharətlə vurğulanıb. Onun Füzulisi iki hissənin mənəviyyatında özünün zəngin mənəviyyatı ilə yaşayır. Portretdəki obraz da bu baxımdan gözəldir. Burada zahiri gözəllikdən çox mənəvi zənginliklər ön planda işlənmişdir. Bu zənginliklərdə Füzuli dühasının əzəməti gizlənir.

Böyük Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevin portreti Elmira Şahtaxtinskaya tərəfindən qeyri-adi formada tamaşaçıya təqdim olunur (Məmmədova, 2019: 55). Bəstəkarın saçları fondakı ağacın budaqlarına qarışıb. Daha doğrusu bəstəkarın siması əzəmətli ağacın gövdəsində təsvir edilib.

Ağac və onun budaqları bir çox halda yaradıcı insan fəaliyyətinin, onun yaratdığı obrazlar sferasının çoxşaxəliliyindən xəbər verir. Portretin də məhz bu formada işlənməsi Qara Qarayev yaradıcılığının çoxşaxəliyini vurğulayır. Bəlkə də bu çoxşaxəliyi daha əzəmətli göstərməyin ən doğru yolu obrazı bu cür təqdim etməkdir. İnteryerdə bəstəkarın obrazı ağacın gövdəsi ilə harmonik əlaqə yaradır. O, yan profildən çəkilib. Obrazın simasının hər bir cizgisi bizə tanışdır. Bəstəkar yenə öz əsərlərindəki obrazlar dünyasına qərq olub. O, yenə əzəmətli və məftunedicidir. Portretdə rəng çalarlarının yuxarıya doğru tədricən açılması fonda görünən buludların hərəkətliyi ilə ümumi uyğunluq yaradır. Bu təsvirə hərəkətlik qazandıraraq, bir növ bəstəkarın fitri istedadının tanrı lütfkarlığı olduğunu diqqətə çatdırır.

Elmira Şahtaxtinskaya tərəfindən yaradılan Səfiəddin Urməvi və Əbdülqadir Marağai portretləri demək olar ki, eyni texnika ilə işlənmişlər. Hər iki portretdə zamanələrinin böyük musiqişünas alimləri öz sənətlərinin onlara verdiyi ilhamdan vəcdə gəlmişlər. “Səfiəddin Urməvinin portreti”ndə fonda “Əbdülqadir Marağainin portreti”ndə isə obrazın əlində təsvir olunan ud aləti interyerin zəngin nyanslarla doldurulmasında əsaslı rol oynayan ünsürlərdir. Hər iki portretin kontur xətləri obrazların sevimli sənətləri ilə məşğul olma anlarını ustalıqla təsvir edir. Səfiəddin Urməvinin yanında, Əbdülqadir Marağainin isə arxasında duran kitab dəsti və ətrafa səpələnmiş vərəqlər fonu dolğunlaşdırır. Obrazların geyim tərzləri bənzər elementlərə malikdirlər. “Səfiəddin Urməvinin portreti”ndə rəssam qara, ağ, mavi, “Əbdülqadir Marağainin portreti”ndə isə sarı, narıncı, qırmızı rənglərin müxtəlif tonlarından istifadə etmişdir. Portretdəki simalara gözəllik qazandıran onların sənət eşqidir. Bu sənət eşqi zəngin mənəvi dəyərlərdən, dahilikdən xəbər verir. Xüsusilə Əbdülqadir Marağai əlindəki ud alətini o qədər incə tutmuşdur ki, sanki bu dəqiqə onun pərdələrindən milli muğamların ecəzkar ahəngini duyacaqsan, Səfiəddin Urməvi isə bu muğamların elmi sirlərini qələmə alacaq. Sənətkarlıq baxımından hər iki portretdə ifadə olunan ideya özünün aktuallığı ilə diqqətəlayiqdir. Bu ideya sönməz sənət eşqi, elmə duyulan hədsiz ehtirası tərənnüm edir.

Elmira Şahtaxtinskaya sarı, qırmızı, narıncı rəng çalarlarından daha çox istifadə edərək, yaratdığı rəsm əsərlərində həyat eşqi ilə dolu işıqlı obrazlar yaradır. Böyük özbək şairi “Əlişir Nəvainin portreti”ndə də rəssam bu rəng tonlarının zəngin çalarlarından istifadə etmişdir. Digər portretlərində olduğu kimi bu portretdə də istedadlı söz ustasının misralarından doğulan əzəmətli şeir dünyasına qədəm basırsan. Şair əlindəki kitabla öz dünyasının sirlərinə qərq olub. Sanki ətrafda nə baş verirsə versin, bu əsla şairi bu sehirli aləmdən qopara bilməyəcək. Obrazın üz cizgiləri, onun keçirdiyi hisslər tamamilə canlı verilmişdir. Arxa fonda görünən fiqurlar şairin yaratdığı sənət əsərlərindəki obrazları xarakterizə edir. Obrazın üz xətlərinin konturu simanın gözəl cizgilərini məharətlə əhatələmişdir. Müdriklik timsalı olan ağ saqqal, ifadəli baxışlar tabloya incə məlahət aşılayır. Obrazın siması qeyri-adi təmizlik və əzəmətli yaradıcılıq eşqi ilə nəfəs alır. Rəssam yaradıcılığına xas olan elementlərin incə nəvazişlə işlənməsi bu tabloda da özünü hiss etdirir.

“Şah İsmayıl Xətəinin portreti”, “Qətran Təbrizinin porteti” də eyni baxış tərzilə yaradılmışlar. Bu tablolar da obrazlar kitabların görüldüyü interyerdə təsvir edilmişlər. Rəssam yenə də bu incə detalda qəhrəmanlarının sənət eşqini təcəssüm etdirir. Hər iki obrazın dövrünə görə zövqlü geyimi, üz konturlarının itiliyi, simalarına çökmüş alicənablıq hissi onların mənəvi zənginliklərindən xəbər verir. Bu səpgidə olan bütün tablolar kimi bu iki portretə də milli ornamentlər obrazların təsvir olduğu interyerdə deyil, onların mənəviyyatının zənginliklərində hiss olunur. Bu insanlar Şərq dünyasının dahi sənətkarlarıdır. Və bu cür tablolar Elmira Şaxtaxtinskayanın yaradıcılığında silsiləvi xarakter daşıyaraq, rəssamın gözəllik haqqında təsəvvürlərinin ümumiləşmiş ifadəsi kimi ortaya çıxır.

Nəticə

Hər bir dövrə aid qanunauyğunluqlar bu mövzunun incəsənətdə işlənməsini fərqli istiqamətlərə yönləndirmiş və hər bir dövr özünəməxsus xüsusiyyətlərlə bu mövzunun işlənməsinə zənginliklər qatmışdır. Azərbaycanda rəssamlıq sənəti və onda təsvir olunan obrazların çoxşaxəlilik qazanması XX əsrdə Azərbaycanda yeni həyat şərtlərinin, yaşayış tərzinin meydana gəlməsi ilə əlaqədardır. Belə ki, zəngin bazaya əsaslanan rəssamlıq məktəblərinin formalaşması incəsənətdə obraz seçiminə fərqli münasibətlə yanaşmağı tələb edirdi. Bu dövrdə Azərbaycanda yaranan rəngkarlıq nümunələrində fərdi və ya konkret şəxsiyyətlərin obrazları canlandırılırdı və bu zaman həmin obrazların xarici gözəllikləri ilə yanaşı, onların mənəvi aləmi, fəaliyyəti də daha qabarıq əks olunmağa çalışılırdı. Azərbaycanda son illərdə də rəssamlıq sənəti ilə məşğul olan sənətkarlar, görkəmli rəssamlarımızın sənət ənənələrinə müraciət edərək, öz əsərlərində yeni obraz və onun gözəlliyinin təsviri üçün daim yaradıcı axtarışlar aparır, bu sənətə yeni nəfəs gətirməyə çalışırlar. İnsanın həyata keçirdiyi böyük yeniliklər, kəşflər, yaradıcı cəsarətin görünməmiş vüsəti bizim günlərdə bu gerçəklilə elə bir sürət və həyat gücünün dolğunluğunu vermişdir ki, incəsənətdə insanın daxili aləminin obrazı daha çox hərtərəfli və mükəmməl sima qazanmışdır. Portretə xarici gözəllik nədəsə ideal və müstəsna olmaqdan əl çəkərək, realılıqla daha möhkəm qovuşdurulur, lakin gündəlik həyatda azalmır, əksinə ondan özünün yeni səslənməsinin bütün dərinliyini və gələcəyə can atmaq pafosunu qavrayır. Azərbaycan milli-mənəvi dəyərləri, qədim, zəngin ənənələri, ulu tarixi ilə dünyada və Şərq ölkələri arasında özünəməxsus yeri olan və inkişaf etmiş ölkələrdən biridir. Xalqımızın mədəniyyəti uzun əsrlər boyu yüksək inkişaf etmiş, böyük təkamül yolu qət edərək, bu günlərə gəlmişdir. Bu gün biz fəxrlə deyə bilərik ki, Azərbaycan milli-mənəvi dəyərləri, yüksək mədəni nailiyyətləri ilə həqiqi mənada qürur hissi keçirməkdə haqlıdır.

Ədəbiyyat

1. Allahverdiyeva, H. (2022), Rəngkarlığın əsasları, Naxçıvan: Əcəmi.
2. Allahverdiyeva, H. (2017), Naxçıvanın Türk-İslam mədəniyyəti abidələrinin təsviri səhnəqrafiyada, Axtarışlar, cild 7, № 3.
3. Axundzadə, L. (2011), XX əsr dünya təsviri incəsənəti, Bakı: Azərneşr.
4. Məmmədova, L., Əliyev, H. (2017), Təsviri sənət nəzəriyyəsi, Naxçıvan: Əcəmi.
5. Məmmədova, L., Əliyev, H. (2017), Heykəltəraşlıq və rəngkarlıqda insan gözəlliyinin təcəssümü, Naxçıvan: Əcəmi.
6. Məmmədova, L. (2018), Miniatur sənəti, Naxçıvan: Əcəmi.
7. Məmmədova, L. (2019), İncəsənət tarixi fənni üçün tədris-metodik vəsait, Naxçıvan: Əcəmi.
8. Məmmədova, L. (2022), Təsviri sənət məbədi – muzeylər, Naxçıvan: Əcəmi.
9. “Sərvət” albomları silsiləsi. Vəcihə Səmədova. (2013), Bakı: Şərq-Qərb.
10. “Sərvət” albomları silsiləsi. Elmira Şaxtaxtinskaya. (2013), Bakı: Şərq-Qərb.
11. “Sərvət” albomları silsiləsi. Maral Rəhmanzadə. (2013), Bakı: Şərq-Qərb.
12. Kadzhar, G. (2011), Natsionalnoe dostoyanie. Lichnost, № 2 (50)

Rəyçi: s.ü.f.d. Həbibə Allahverdiyeva

Göndərildi: 08.04.2022

Qəbul edildi: 09.05.2022